

ՀԱՄԵԼՈՑՏՈՒԹԻՒՆ ԺՆՆԴԵԱՆ ԵՐ ԴԻՊՈՒԼՏՈՑ
ՄԵՆՈՒԷԼ ՇԵՀԻՆԵԱՆ ԿԻՄԻՇԻՍԵՆՆԵՑԻ ՊԵՏՄԵՐԱՆԻՍ
1835 Ի ՍՈՒՐԲ ԽԸԶ ՎԱՆՍ ՎՐԻՄՈՑ. *)

Զոտսն եւ գիարդն Մսուր դպրի

Մենալ եւ անեալ սորա ի Զմիւռնիայ քաղաքի ծովեզրեայ, ի Յօնիայ գաւառի փոքուն Ասիոյ, որոշելոյն ի Լիկիայ գաւառի յիշեալ Զմիւռն կամ Սմիռնայ եւ կամ Միոնիայ, Որդի ան քաղաքաւոր եւ քաղաքաւ վաճառական Գրիգորի որոյ Հաւ հայրն անուանելով եւ Մսուր, Այս Շնորհազարդ թոռն՝ յանուն Հաւոյն իւրոյ՝ թուի թէ ազգեցութեամբ երկնի վերակոչի Մսուր, Զի թէ Մսուրն Բեթլեհէմի ըստ պատահման զէմմանուէլն կրէր ի ծոցի, բայց Մսուրս այս ի քսաներեքամեայ հրաբորբոք հասակի իբր հարիւրամենի ոմն պարկեշտ երկիւղածութեամբ հանապազ գնիսուս Օծեալն կրէր ի սիրտ եւ ի հոգի իւր, վայելչագեղ հեղ, հանգարդ եւ լսիկ, ըստ օրինակի Մովսիսեան օձի, միայն զպատկեր նարդի մարդկանցս զգեցեալ, բայց սանձահարեալ զկիրս ըմբոսաբնութեան ողջախոհութեամբ իբր այլ՝ այլասեռ մարդ չընէր յաշխարհի:

Մասնաւոր առարինասէր պատանւոյս խնամօքն Աստուծոյ առգիպեալ ի 1808 եւ ի դեկտ. 20, յորում ժամանակի ի Զմիւռնիայ գասատու գտանի քաջիմաստ Վանեցի Տէր Եօհան, աշակերտեալն ի Պօլիս Տէր Մեսրոպ Տէր Եարութիւնեանի, եւ ի զարգանալ Մսուր մանկանս ի տան ծնողի իւրոյ հայրենի երկրին ընդ ձեռամբ յիշեալ Տէր Եօհանին, նախապատրաստի գեղեցիկ գրավարժութեամբ քերականական արհեստի, հարստասանութեան, տրամաբանութեան, եւ թուարանութեան քաջ ծանօթութեամբ, եւ եկեղեցական Տառից հմտութեամբ, կամք լինի սմա քաղաւ մեայ ասել սին աշխարհիս, եւ խնդրէ ըստ ներքինւոյն, զոր Առաջնորդ, զի ցուցցէ

*) Յեւ «Արարատ» 1917 թ. Յունուար եւ Նախորդ ամիսները:

Նմա զնանապարհ կուսակրօն շաւղաց: Բայց տարաբաղդ դիպուածով ընդ յառաջ լինի սմա նուիրակն էջմիածնի Տփխիսեցի Սաեփաննոս եպիսկոպոս Ենօքեան, յուս ցուցանելով՝ թէ Աթոռն է իբր Աթէն պարագրօղ ամենայն դիտութեանց ևս և Առաքինութեանց: Ի 1825 ամի 17 տարւոյ իւր հասակի:

Ծնողք սորին հազար հինգ հարիւր կուռուշ ևս տան յիշեալ եպիսկոպոսին զի պիտոյացուցէ մանկանն ի հարկաւոր կարիս հանդերձից և անկողնոց ի մէջ Աթոռոյն: Թողումք զայն, որ խրատառու գրամատու եպիսկոպոսն զհայրենի աւանդն միւս անգամ չի կցոյց մանկանն:

Նաև ի մտանելն իւր ի փափաքելին ի Սուրբ յԱթոռն Աթենասարաս, յոչ ումեքէ խնամարկեալ և յոչ ի պատրիշ եպիսկոպոսէ հարցաքննեալ ուսման և դիտութեան անունն խօսօղ զոք անդ չի գտեալ: Եւ Տէրութեանց պատերազմ ի վերայ հասեալ ի 1827 թուին ցրուին Աթոռայիւնքն, վասնորոյ այս Մսուր պատանի վերադարձեալ հասանի ի Յակն քաղաք առ աղգային իւր Եօհաննէս եպիսկոպոս յԱռաջնորդ տեղւոյն, մինչ ի տիրել ուսաց յերկրին Հայաստանեայց: Եւ ըստ յառաջին ամուլ առաջադրութեամբ իւրով ի 1828 ամին զայ միւս անգամ յէջմիածին, և չի ևս մարդասիրեալ մնայ անխնամք:

Մինօթական կառավարութիւնն կարօտ գրագրի, ընդ հակառակն կամաց և յուսոյն, ամսական վարձով տոնեն զսա գրագիր և սա կամաւ յանձն առնու զմշակութիւնն զայն յընթացս երկուց ամաց, թերևս զոք ի կարողաց արկցէ ի գութ և ի պաշտպանութիւն իւր: Միայն խիլա[յ]եցեալ կայր ի դառն յօդոյն, կարօտ առողջութեան՝ յարաշարժ տկարութեամբ անցուցանէր զցանկալի կեանս իւր: Հուսկ ապա և վասն հարկաւոր գրագրութեան նորընտիր Հայրապետն բերէ ընդ իւր ի Տփխիս՝ երբ չի ունէր զայլ գրագիր, սիրելի որդի կոչէր լիաբերան. երբ խորհրդական գրութիւնքն աւարտեցան, ևս մնաց անխնամ:

Եւ մեզ որ յատկացեալ էր շինել Սէտապատու Սուրբ Սարգիս ուխտատեղին, ընկալաք զսա առ մեզ ի 1831 և ի 6-էն սեպտեմբերի մինչև ի 1833 յօդ. 12, իբր որդի և եղբայր ցաւակցութեամբ իրերաց մխիթարէաք զիրեարս, և սա ըստ աստուածատուր շնորհացն յիւրմէ յօրինեալ Քրիստոնէականաւ և Պատմութեամբ դասասաց եղև Տփխիսու վարժարանի մերազն մանկանց:

Բայց ըստ խոհական դատողութեանն, որ ըստ օրէ կշռադադէր Տփխիսու հոգևոր կառավարչաց Մինաս եպիսկոպոսի և Սաեփան Արղութովի զարտուղի կիրան որպէս առ մեզ, նոյնպէս և առ ինքն, վասնորոյ կամէր հեռանալ անդի, որպէս և եղևն իսկ:

Սակայն ըստ օրինակի Ալէքսիանոսի կամաւոր աղքատացելոյն,

յաւերժական յիշատակաց գիր մի գրեալ, զանխուլ թողեալ ի սե-
նեակ իմ և այնպէս մեկնեալ յինէն, որ ունի զայս օրինակ,

. *)

*) Դժբաղգարար այդ չյաւերժական յիշատակաց գիրքը լիայ ծե-
ռադրիս մէջ, որովհետեւ կտրուած հանուած է միջից, ինչպէս այդ երե-
ւում է Մանուէլ վարդապետի տետրի Քուահամարից՝ պատմութեան ըն-
թացքն աւարտում է 446 էջով, իսկ հետեւեալ գլուխն սկսում է էջ
449-ից: Հետեւաբար այդ կորուստը մոռացութեան արդիւնք չէ տարեգիր-
յիշատակագրողի կողմից, այլ յետին ճեղքի գործ:—Աւերի այդ գործը նոր
ժամանակի գործ չէ, որովհետեւ «Պատմութեան» գլխակարգութեան համարը
ղեող մի այլ ճեղք այդ բացը լնկատելով՝ նախորդ գլուխը 44 նշանակելով,
հետեւեալ գլուխը գնում է 42 համարի տակ:—Պատմութեանս այս բացը,
բարեբաղտարար, գտնւում է Մ. Աթոռիս մի այլ ճեղքի մէջ, նոյն
Մանուէլ վարդապետի ճեղքով դրուած իւր «Պատմութեան» մէջ, որ այժմ
Մ. Աթոռի միւս բոլոր ճեղքների հետ Մոսկուա է փոխադրուած:

Այդ ճեղքի արտադրութեան արտատպութիւնն է արժ. Տ. Դիւտ
ա. րհյ. Ազանեանի ջանքերով հրատարակուող «Դիւան Հայոց պատմու-
րեան» վաւերագրերի ժողովածուի ԺԲ. հատորի մէջ հրատարակուած
«Անձնական Պատմութիւն Մանուէլ Կիւմրուցիականացի վարդապետի
Ալբուկուկի կամ Շահինուկի» գործը:

Օգտուելով հ. Դիւտ ա. քահանայի ուրախիւր աջակցութիւնից, որ մեր
գրամատրութեան տակ է դրած իւր հրատարակելիք գործի այդ մասը,
արտադրելով՝ տալիս ենք ճեղքիս այդ բացը, կանխադոյն շնորհակալու-
թիւն յայտնելով իրեն այս մասին:

Տիւայր ծ. վարդ.

«Դերասպատիւ..... Մանուէլ ծայրագոյն վարդապետ

Բաղմերախա Հայր իմ հոգեւոր,

«Ժամ ինձ ահա, ոչ որպէս յերեկն և յեռանդն յօդաձայն
լեզուախօսութեամբ, զառ ի սրտէ խորհրդոցն խորս մերկանալ,
զթոթովապէս լեզուիս թերութիւն՝ միջնորդաւ գրչութեանս լնուլ:

Մտուր մի աղքատին թողեալ ի բազմաց ընդ ձերովդ միայն
հայրագութ պաշտպանողութեան յարկաւ պարածածկեցաւ: Ո՛վ
կանխասահման տնօրէնութեան էմանուէլին, քանի՞ քաղցրահայեաց
գտան յիս ձեր աչք՝ հայր ամենապատուական՝ քանի՞ գգուալիք
գորովանօք խնամարկել հաճեցայք զիմ անարժանութիւն ցայսօր
ժամանակի, միթէ տրիտուր ինչ էր ձեզ առ յինէն ակնկալել,
քան, ոչ երբէք. զի՞նչ ուրեմն, այդ իսկ էր անշուշտ զաւետարա-
նականին զհետ երթալ վարդապետութեան, որովհետեւ արարէք

Վասն Ալամդարովի ամուսնացն:

Իբրեւ դարձան յերկրորդ ընտրութեանց յԱթոսոյն ի Տփլիս, խորհրդով Սերովբէ եպիսկոպոսի, և Յակոբ Զրպետեանի, կամ եղև նոր ընտիր վեհիս, գծարութիւն վարդապետ Ալամդարեանն, որ միանգամ աքսորեալ կայր ի վանս Հաղբատու, վասն լինելոյ նորա

միում յեղբարցս այսոցիկ, ինձ արարէք: Խոստովանիմ Տէր բարերար առաջի մարդկան և մարդացելոյն վասն իմ Աստուծոյ, ոչ այնպէս գգուեցայ ես ի մօրէ, որպէս ի Հօրէդ բարեգթութենէ, ոչ այնքան կախն ի ստեանց մօրս որքան մխիթարութիւն առ ի ձէնջ յողիս դիել զօրեցի, ոչ այնպէս ամփոփեաց զիմ տկարութիւն յուրում ծոցի գահն Արարատեան, որպէս առ ի ձէնջ վասն իմ հանդերձեալ լայն անձուկն մենարան խցիկ ցանկալի:

Այն, մեծ եղևն միանգամայն և անվհարելի՝ բայց և անմոռանալի, ձերում առ իս դերմարդկային բարեաց երախտիք, զորս մոռանալ՝ է մոռանալ զ(կաստուած ամենարարի: Սէրն՝ գութն՝ խնամքն Հայրական, զորս ցուցիք ինձ յիւրաքանչիւր դէպս. ցյեալին շունչ կենացս պարտաւորեն աղօթող լինիլ վասն երկարութեան արդիւնավաստակ կենաց ձերոց, և խնդրել զյաւիտենական բարեացն փոխարինութիւն յայնմանէ՝ որ արբուցանողին իակ բաժակ մի Զուր ցուրտ՝ խոստացաւ ոչ կորուսանել զվարձս: Նա է որ աղաղակէ՝ բաղցեալ էի և ետուք ինձ ուտել, ծարաւ՝ և արբուցիք, մերկ՝ և զգեցուցիք: (Մատթ. ԻԵ, 35):

Կացցէ մնացէ այս արձան յիշատակի երախտապարտութեան իմոյ առ Տէրդ ի ժամս և ի ժամանակս: Լեզու իմ ծանրաշարժ, այլ՝ ոչ և զրիչս, զի նման է լեզուի հարտար խօսողի, որպէս և մարդարէին լեզու գրչի արագագիր գպրի:

Կացէք բարեաւ, մնացէք խաղաղութեամբ, Հայր իմ Հայր երախտաշատ հանդերձ եղելովքն ընդ ձեզ եղբարքք և որդւովք:

Ողջոյն Առաքելոյ Արարատեան Սիրելի եղբօր ի Տէր: Նոյն և Յակոբայ և Սարգսի վաստակաւոր սիրելեաց՝ որոց վարձս բարեաց՝ պարգևեացի ի պարգևողէն ամենայն բարեաց: Ես եմ յողներախտ Հայրութեան ձերում նուաստ ծառայ և յետին որդեակ՝

Մսուր գպիր Գրիգորեան Զմիռնացի:

Ի 12 օգոստոսի,

1833 ի Տփլիս:

Թողում ի հանապարհէ երկիցս՝ զրեցեալսն, նաև ի նախիջեանու հետ զհետայն ուրանոր սկիզբն արարեալ ընթեռնուլ՝ զրել և թարգմանել ի ուսաց ի մեր բարբառ, և ցարդ երկու տետրակս նախախայծ արդասեաց աշխատատէր կենացն ի մխիթարութիւն

յատենադպիր Ներսէս Արքեպիսկոպոսի, և ևս վերաւին հանել ի Հաղբատու, որ մերձ է Տփլիսու, աքսորել յէջմիածին ի վանս Սրբոյն Գայիանիայ, զի մի ոք ունիցի ընդ նմա գրութիւն և բան:

Ըստ որում անուամբ ահաւորին առեալ էր զմեզ ընդ իւր այս վեհ, և մեք նոյն ահաւորի անուամբ հնազանդ ծառայեալ նմա յանձ առեալ էաք, ի նշանաց և ի պարագայիցն խորհելով մեր թէ վախճան այսպիսի կողմնակալութեանց ոչ բարւոք եղերի, որպէս փորձիւ գիտէաք զԴանիէլի և զԴաւթի ժամանակաց կողմնակալութեանց զանօգտակար յարուցմունսն, վասնորոյ համարում գրութեամբ զհաւատարմութիւն իմ ծանուցի այսպէս:

«Զերդ բարձր Սրբազնութիւն, Ողորմած Տէր, ի ներկայս շրջա ծանօթութիւն ամենախոնարհարար խնդրեմ ընկալնուի առ շապայս յիշատակ: Ոչ է անյայտ Տէրութեանդ, եթէ Հայրապետական դարձուածք ուրէք երբէք չունի զնուատութիւն իմ խորհրդակից, այլ խորհրդալուր: Նոյնպէս և ոչ խորհրդատու, շատկայն խորհրդապահ: Եւ սակս Հայրապետական խնամոցդ, որ շատ իս, պարաւանդի անձն իմ ամենայն ակնարկութեանց Տեառնդ հարազատ ծառայութեամբ պարտադերձ գտ[ա]նիլ: Ընդ որս և շաղագս ազգակցական ցաւակցութեանց զայն տկար խորհուրդ թիմ ոչ կարծեմ գաղել ի բարերար Տեառնդ, այսինքն, չհաւատալ շամենայն հոգւոյ և անմոռաց պահել յիշողութեան զանցս Դանիէլի և Դաւթի, ուր թէ նոքա երկու գլուխք էին, իսկ այժմեանս եռանկիւնիք, և առաջինն անուաւոր անդադար հոլովաւական, յայսպիսիս կատարեալ զգուշութիւնն ապահով առնէ և համայն դորձառնութեանց բարձր Սրբազնութեանդ առերէ շղարի վախճան, առ որ մեամ ամենանուատա ծառայ Մանուէլ Վարդապետ:

«Ի 1831, ի մայիսի 28.

«Յառաջնորդարանն Տփլիսու Հայոց:»

հոգւոյ մերոյ մերում, առաքեալ՝ խոստանայ զամբողջութեան հաղորդս առնել և զմեզ յայս նոյեմբերի 13 գրեցելովն:

Արդ յայտունակ հաւատարիմ երախտագէտ բարեկամէ առեմ, և յորդւոյ՝ անախորժ աշաղկութիւնք հոգեորական կառավարչացն Տփլիսոյս՝ մեկնեալ բաժանեցին զանայցելու ծերունիս զիս, թէ և մարդասիրութեամբ վերին այցելութեանց և զայլս ըստ հոգւոյ ծնեալ եմք զորդիս յայլ և այլ տեղիս և քաղաքս, բայց սն էր ընտրեալն ի բազմաց միակ սիրելի աղաւնին իմ, որոյ զձայնն, չնորհիւ Մեծին Մեարտապ միջնորդաւ զըջի լսելոյ կարօտ արարին՝ ոքք արարինն:

«Դիւան», ԺԲ. էջ 173—175.

Թուի թէ առ ժամն այնմիկ ծանր էր իշխանաւոր լսելեաց. առնուլ զխորհուրդ ի ստ[ո]րագրելոց, Բայց փորձն զկնի որոշեաց անօգտարար. վասնզի Ներսէս եպիսկոպոս նախահոգաց եղեալ զԱլամտարովէ, ինդրեալ էր ի Կայսերէ առաքել առ ինքն, և Կայսրն մինիսորիւ հրամայեալ ի Տփիսիս ենարալ Բագրատեի, որ էր յայնժամ տեղակալ գրաֆ Պասկեիչի, առաքել զՅարութիւն վարդապետ Ալամտարով և զՄիմէօն եպիսկոպոսն Բզնունեան ի Քիշնե առ Ներսէս Արքեպիսկոպոս:

Եւ ի գրել նոր ընտիր Վեհիս առ նոյն ենարալ Բագրատիօն, թէ զԱլամտարովն արքունի պահակօք առաքել յէջմիածին, յերկրորդի աւուրն ընկալաւ զպատասխանի, թէ ոչ կարեմ զկամա քո կատարել, զի քարձրագոյն հրաման ընկալեալ եմ առաքել զնա ի Քիշնե առ Ներսէս Արքեպիսկոպոսն: Ահա առաջին պտուղ Հայրապետութեան նորա:

Կայսերական շնորհ Հայրապետաց և Օծութիւն.

Թէպէտ ի 1831 յունիսի 30 ստորագրեցաւ ի Սուրբ Կայսերէ հաստատութիւն Հայրապետութեան նոր ընտիր Յօհաննէս Կաթուղիկոսի, սակայն ընծայք և հրովարտակքն հազիւ ի յօգոստոս ամսոյն հասին ի Տփիսիս. որք էին Անդրէի Առաքելոյ կապուալինթի կալալէր առ հրաժարեալ եփրեմ Հայրապետն, որ այս սկիզբն է առ Հոգեւորականն մեր: Ալէքսանդրսկի առաջին աստիճան կաւալէր առ նորընտիր Յօհաննէս Հայրապետն, եւ Աննայի առաջին Աստիճան երկու կալալէրք մինն Տեղապահ Մարտիրոս եպիսկոպոսի, որ ոչ կարաց կրել, զի վախճանեալ էր, և երկրորդն Կարնեցի Սերովբէ եպիսկոպոսին, որ խարդաւիրական էր ամենայն դարձուածոցն: Եւ վեց հազար մանէթ հանապարհի և օծութեան ծախուց գումար շնորհեցաւ, եւ Բարձրագոյն հրաման առ փոխանորդ կուսակալի ենարալ Բագրատեին որ հանդիսադիր լիցի Օծութեանն մեծաշուք փառօք, այսպիսի յարգութեամբ: Ի 1831 և ի սեպտ 6 ելեալ ի Տփիսիսու գիմեալ զնայ ի Սուրբ Աթոռն:

Նախընթաց նշանք Օծութեան Հայրապետի:

Ըստ նշանակեալ հանգամանաց մեծաշուք հանդիսիւ ի 1831 ի նոյեմբերի 8 եղև Օծութիւն նոր ընտիր Կարբեցի Յօհաննէս Հայրապետիս: հանդերձ հետեւեալ պատահմամբք:

Անթափանձելի է ինձ դուշտկութիւնք պատահմանցս որք ի մէջ երկուց եօթնեկաց, մի զկնի միոյ եղևն, արդեօք ըստ ախորժակաց Վեհիս, զի կուտակեալք նոցին, անաշխատ ի գանձարանս

իւր ժողովեսցին, թէ մարդարէութեան բացան գրունք, պակասութեամբ արանց խորհրդականաց ծերոց և իմաստնոց:

Քանզի ի մտանել Վեհիս յԱթոռն, քաղցրաբարոյ ուսումնական Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս Իզմիրցի կոչեցեալն, Հոգևոր հայր սորին տեղապահ Մարտիրոս Արքեպիսկոպոս իբր ի կաթողիկոսութիւն ընտրեալն, ժամօրհնոյ Փիլիպպոս եպիսկոպոսն և ժամասաց Մատթէոս եպիսկոպոս. սոքա չորեքին յայնմ շարաթոյ մի զկնի միոյ վախճանին: Ի յՕժման շարաթուն Կեղամեան Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոսն, իւր սպասաւոր Սահակ սարկաւազն, քերվան պաշը Յօհաննէս վարդապետն, և Տաժօ ասացեալ Յօհաննէս վարդապետն Պաեաղիտեցի, այս չորեքին մատաղ իւր օժման շարաթուն մեռեալք: Մինօդի անդամ Սահակ եպիսկոպոս Դարբինեան, Սարգիս եպիսկոպոս Դործակալ, սիրելին մեր և բազմաց հարտար գրագիր Դիոնէսիոս վարդապետն և բժիշկ Մինաս վարդապետն, յերկրորդի շարաթի օժմանն, խորհրդակոն թուով երկուտասանք համանդամայն պակասեցան յԱթոռոյն, կայք և կարասիք սոցա, ընդ 105 երեան *) գրելոց մտին ի գանձարան Վեհապետիս, ողջունելով զշնորհարեր գալուստ նորա:

Բայց մեք ողորմութեամբն Աստուծոյ ապառ գտեալք յայշնորհաց, լսելով զհամբաւ հանդիսաւոր Օծութեանն, գրեցաք շնորհաւորութեան նամակ զայս օրինակ:

Օրինակ շնորհաւորութեան գրոյս.

«Բարձրագոյն բարեհաճութեամբ հաստատեալ Տեառն Յօհաննէս Կաթողիկոսի Շնորհաբաշխ Աջոյն խոնարհ համբոյր:

«Աստ անստերիւր Տէրութեանն, ի Մարկոսի ԺԱ, 24 և 1 Յօհան. Գ. 20 վճռոյն, հրապարակեալ հնչեաց ուետարանութիւն, ի շնոյեմբեր ամսոյս 8-ն, եղեալ լրութեան հնոյն և սկզբան նորոյդ շնորհաւորութիւն լուսաւորչակրօն Մերազն Սուրբ եկեղեցւոյ, որ երախտապարտութեամբ իմով առ տիպա քաջ Հովուապետին և բաւառն ազգասիրութիւնն, որ առ իս, վստահութիւն գրչիս շնորհելով, յիշեցուցանէ այսու, թէ գերպանձ էակք յաշխարհի ունին զսկիզբն ի չորից տարերց. մանաւանդ ի թանձրատաղդին հոգոյ, զոյացեալք արծաթ, ոսկի և գոհարք թագաւորաւա[յ]ելք, ի բաց թողեալ զերկաթ, զպղինձ, զգանազ, զկապար զարոյր և զայլս, որք զիւրադիւտք առ ամենեւեանս յամենայն ուրեք:

«Նոյնպէս ի հաճութենէ առն և կնոջ, կամ ի մարմնոյ և յարենէ մարդկան [ան]հունք, բայց զայր հաւատարիմ տանն Աստուծոյ գործ է գտանել, թէ ի հոգևորս և թէ ի մարմնաւորս. որպէս

* Տես տպագրածիս էջ 95—96.

«Տեաքք, իշխանք և թագաւորք բազումք, իսկ տօնելիք՝ յայտնի
 «թուովք: Նմին հանգոյն ի Սուրբ Լուսաւորչէ ցարդ ի տաւն և ի
 «չորս հայոց կաթուղիկոսարանսն գաւաղանաւ միոյ գծի, բացատ
 «ի Գանձասարու և յԱղթամարայ պիտակաց՝ հարիւր երեսուն և
 «իննեւորդն Տէրդ մեր հաշուի, բայց շարունակօղքն ի Սուրբ Էջ-
 «միածին, ձեօք՝ յիսուն և հինգ վերապատուին: Յայս երկրորդ
 «կարգէ՝ հաղիւ երեքն ազգային լուսաւորութեանց, և երեքն Աթո-
 «ւոյ պայծառութեան գտանին ի հայրենապատումսն ջանադիրք և
 «ի մահուն անմահացեալք:

«Նմին իրի ըստ վերտառեալ երախտապարտութեանս ցանկայ
 «հայրենասիրութիւն իմ զգալ, տեսանել, լսել, դասել, հաշուել և
 «թուել ընդ սակաւուցն, որք կոխան առին զմահ, ի քէն յառա-
 «ջաշարժ ազգօգուտ արդասեօք, առ որ որպէս ի մօտոյ, նոյնպէս և
 «ի բացուստ կամ և մեամ նուաստագոյն ծառայ, Մանուէլ վար-
 «դապետ:

«ի 1831, նոյ. 21

«յանց Սէ[յի]տապատու ի Սուրբ Սարգիս,

«որ ի Տփլիսս:

(Շարունակելի)